

MAGDALENA BĘŁZA-GAJDZICA
Uniwersytet Śląski w Katowicach

STUDENT NIEPEŁNOSPRAWNY – RÓŻNE OBLCICZA ZACHOWAŃ NA MARGINESIE TEORII WIELKIEJ PIĄTKI CECH OSOBOWOŚCI

WPROWADZENIE

Kształtowanie osobowości człowieka to proces trwający przez całe życie, obecny w różnych jego fazach. Jedną z nich jest wczesna dorosłość¹, która w prezentowanym tekście osadzona jest w realiach edukacji wyższej². Okres ten związany jest mocno z konkretyzowaniem się planów życiowych, wchodzeniem w nowe role (zakładanie rodziny, podejmowanie pracy, uzyskiwanie odpowiedzialności prawnej, ale przede wszystkim określanie swojego „ja”, a także sposobów realizacji celów życiowych krystalizujących się w toku osadzania siebie w konkretnym miejscu w społeczeństwie³). Według Erika Ericsona okres ten staje się najważniejszym w kontekście roli, jaką człowiek ma pełnić w społeczeństwie⁴. Młody człowiek stoi na progu pewnych decyzji, nowych wyzwań, sprawdzenia siebie w nowych codziennych sytuacjach, które oderwane są od tych podejmowanych w okresie opieki rodzicielskiej. Podjęcie studiów wiąże się najczęściej z opuszczeniem domu rodzinnego i wielozakresowym usamodzielnieniem (emocjonalnym, społecznym, ekonomicznym). Zwykle dla osoby z niepełnosprawnością jest to sytuacja trudniejsza niż dla jej pełnosprawnych rówieśników. Brak rodzicielskiego parasola ochronnego sprawia, że musi ona stawiać czoła trudnym sytuacjom w pojedynkę oraz szukać swojego miejsca i pozycji w relacjach społecznych. Nierzadko zredukowana

¹ W większości koncepcji rozwojowych określana jako okres pomiędzy 19/20 a 35 rokiem życia. Patrz: E.H. Ericson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, tłum. P. Hejmej, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 1997, s. 257–287; R. J. Havinhurst, *Developmental tasks and Education*, Longman I Green, New York 1981; D. Levinson, *A conception of adult development*, „American Psychologist” 1986, vol. 41(1), s. 3–13.

² Nie zawsze wczesna dorosłość musi być kompatybilna w okresem studiów. Te bowiem można podejmować w różnych fazach życia, począwszy od wczesnej dorosłości, a na starości skończywszy. Autorka skupia się tutaj głównie na młodych dorosłych osobach niepełnosprawnych.

³ Por. E. Gruba, *Wczesna dorosłość*, w: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 287–311.

⁴ Zob. E.H. Ericson, *Identity and the life cycle*, W.W. Norton & Company, New York–London 1994.

przez rodziców rzeczywistość „dziecka niepełnosprawnego” zostaje mocno poszerzona⁵. W związku z tym pojawia się świadomość młodego człowieka, że właśnie staje się autorem swojej biografii. Sposób myślenia o samym sobie i innych jest dla niego wyznacznikiem postępowania w różnych sytuacjach, zwłaszcza trudnych⁶.

W artykule zaprezentowana została typologia różnych sposobów odnajdywania siebie w relacjach w innych w przestrzeni życia akademickiego, które mogą przybierać różne typy. Stworzoną typologię rozszerzono również o rozpatrzenie jej w kontekście Teorii Cech Osobowości Paula Costy i Roberta McCrae.

STUDENT Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W RÓŻNYCH ODSŁONACH

Poszerzona rzeczywistość młodego człowieka daje mu szansę na „zbudowanie siebie” w nowym otoczeniu, przestrzeni i relacjach. Kreowanie własnego wizerunku może przebiegać różnymi drogami i przybierać odmienne formy. Dzieje się tak, co podkreślają Mirosław Kofta i Dariusz Doliński, w odpowiedzi na zaistniałe czynniki zewnętrzne i wewnętrzne. Są one podstawą działania, które jest zwykle efektem zaangażowania psychicznego człowieka w codzienne sprawy⁷. Młody człowiek, wchodząc w określoną przestrzeń, przyjmuje różne strategie kształtowania swojego wizerunku i własnego miejsca w grupie. Proponuję cztery odsłony tego procesu, określone na potrzeby de-skrypcji nieco metaforycznie, jak w schemacie 1. Typ studenta z niepełnosprawnością⁸.

Schemat 1. Typy studenta z niepełnosprawnością

Źródło: opracowanie własne.

⁵ Por. D. Prysak, *Zredukowana dorosłość osób głębiej niepełnosprawnych intelektualnie*, „Wychowanie na co Dzień” 2015, nr 4(253), s. 27.

⁶ J. Suchodolska, *Poczucie jakości życia młodych dorosłych na przykładzie studenckiej społeczności akademickiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 109.

⁷ M. Kofta, D. Doliński, *Poznawcze podejście do osobowości*, w: J. Strelau (red.), *Psychologia – podręcznik akademicki*, t. 2, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 561–600.

⁸ Typologia stanowi wstępny etap tworzenia koncepcji powstającej w toku prowadzonych od kilku lat badań sytuacji osób niepełnosprawnych na poziomie kształcenia wyższego z wykorzystaniem strategii teorii ugruntowanej.

Ekshibicjonista – to student, który nie wstydzi się swojej niepełnosprawności, mówi o niej otwarcie, nie ukrywa swoich ograniczeń i możliwości, ale też mocno tę niepełnosprawność eksponuje. Często studenci tacy wykorzystują fakt bycia osobami niepełnosprawnymi w celu ułatwienia sobie drogi edukacyjnej i budowania relacji z innymi. Nie mają oporów, żeby sięgać po każdy rodzaj pomocy, jaki się im należy, lub nawet jeśli się nie należy, to jej oczekiwac. Są widoczni zarówno przez własne podkreślanie swojego stanu, czasem także przez „posiadanie” asystenta, który jest widoczną pryumą⁹ wskazującą na istnienie niepełnosprawności u danej osoby. Wchodzą w środowisko akademickie z impetem, nie pozostawiając żadnych złudzeń, że są osobami nieprzeciętnymi. W kontaktach interpersonalnych podkreślają fakt bycia niepełnosprawnymi. Ten typ studenta najczęściej wykorzystuje strategię radzenia sobie ze stygmatem niepełnosprawności. Niepełnosprawność traktowana jest przez niego jako atut, wykorzystywany w celu łatwiejszego funkcjonowania w społeczeństwie. W przestrzeni akademickiej uchodzi za osobę roszczeniową.

Incognito widoczny – to student, który wchodzi w społeczność akademicką (w relacje z kolegami, wykładowcami, pracownikami administracji uczelni) jako osoba pełnosprawna. Jego zachowania wykazują jednak cechy, które można określić jako własności określonej niepełnosprawności. W relacjach z innymi zaprzecza, że jest niepełnosprawny, jednak jego funkcjonowanie znacznie utrudnia mu wypełnianie ról społecznych, przypisanych mu w tym etapie rozwojowym i w tej określonej przestrzeni. Ostentacyjne skrywanie swoich problemów i zaprzeczanie ich istnieniu powoduje często reakcje niechęci ze strony innych oraz automatyczne uruchamianie mechanizmów etykietyzacji – traktowania go jako Innego. W konsekwencji prowadzi to do jego marginalizacji. Trudne zachowania, niezrozumiałe dla innych, powodują lęk i obawę przed nieznaną i niewiadomą tego, czego można się po nim spodziewać. W rezultacie osoby z otoczenia niechętnie wchodzą z nim w symetryczne relacje. Wolą unikać z nim kontaktów, zamiast je nawiązywać i podtrzymywać. Podejmowane za wszelką cenę próby zachowania własnej tożsamości oraz brak zrozumienia ze strony innych stają się przyczyną pogłębiania dystansu oraz uruchamiania procesów samowykluczania. Przez otoczenie traktowany jest często jako dziwak.

Incognito niewidoczny – to student, który posiada orzeczenie o niepełnosprawności, ale nie ujawnia się jako osoba niepełnosprawna. Dostrzeżenie i rozpoznanie jego dysfunkcji jest niezwykle trudne (to np. lekki niedosłuch, słabowzroczność, choroby przewlekłe itp.). Nie mówi o niej otwarcie, wręcz ją ukrywa, w związku z czym jest traktowany jako osoba pełnosprawna. Niepełnosprawność w tym przypadku jest niewidoczna i nieutrudniająca codziennego funkcjonowania, w efekcie nie zostaje przypisana mu etykieta, nie musi więc zmagać się z piętnem swojego zaburzenia. Student taki ogranicza sięganie po wsparcie wyłącznie do stypendium specjalnego, które przy-

⁹ Pryma, czyli bodziec pojawiający się jako pierwszy, tuż przed tym właściwym. Zob. S. Śpiewak, *Przez poznawczą dziurkę od klucza. O badaniu funkcjonowania umysłu w sytuacjach społecznych*, w: M. Kossowska, M. Śmieja, S. Śpiewak (red.), *Społeczne ścieżki poznania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 196.

należy jest każdej osobie przedkładającej orzeczenie o niepełnosprawności. Zdarza się, że student incognito rezygnuje nawet z tego stypendium. Nie przyznaje się do swojej niepełnosprawności nawet w sytuacjach, w których mógłby to uczynić. Woli pozostawać incognito zarówno wtedy, kiedy środowisko jest sprzyjające osobom z dysfunkcjami, jak również wtedy, kiedy ujawnienie niepełnosprawności mogłoby postawić go w pozycji uprzywilejowanej. Za wszelką cenę chce chronić swoją intymność, pozostając anonimowym. W przestrzeni akademickiej uchodzi zatem za osobę pełnosprawną.

Normals¹⁰ – to typ studenta, który wchodzi w przestrzeń akademicką jako osoba pełnosprawna, ale niekryjąca nadmiernie swojej niepełnosprawności. W sytuacji, w której może przyznać się do swojego zaburzenia, robi to bez skrępowania, podkreślając jednocześnie brak oczekiwań związanych z wyjątkowym traktowaniem czy udzieleniem wsparcia. Podejmuje próby przeciętnego funkcjonowania – analogicznego do zachowań innych studentów. Swoim postępowaniem dowodzi, że jest osobą z niepełnosprawnością, a nie osobą niepełnosprawną. Jego zachowania gruntują teorię, w której niepełnosprawność traktowana jest jako jedna z cech charakteryzujących daną osobę, a nie – warunkujących jej całe życie. W kontaktach z innymi ludźmi nie dostrzega więcej trudności niż te, które są wpisane w przeciętne relacje społeczne, czyli te niezależne od zaburzeń, ograniczeń i dysfunkcji. Powodów ewentualnych trudności nie upatruje w swojej niepełnosprawności, ale raczej szuka ich w ogólnych zasadach funkcjonowania oraz regułach budowania relacji interpersonalnych. Jego postawa jest odbierana przez otoczenie jako godna podziwu.

TYPOLOGIA STUDENTÓW NIEPEŁNOSPRAWNYCH A TEORIA WIELKIEJ PIĄTKI CECH OSOBOWOŚCI COSTY I MCCRAE

Przedstawiona powyżej typologia ukazuje studenta, który w zależności od sytuacji (zewnątrznej i wewnętrznego potencjału) przyjmuje określony wzorzec funkcjonowania. Jednym z ważnych czynników, poza doświadczeniami związanymi z własną niepełnosprawnością, jest również jego osobowość.

Osobowość należy do podstawowych kategorii psychologicznych, mimo to brak zgodności w jej postrzeganiu i definiowaniu. W kontekście podjętej analizy traktuję ją jako:

- zespół cech charakteryzujących daną osobę, dzięki którym można oczekiwać jej określonego zachowania¹¹;

¹⁰ Nawiązując do koncepcji Erwina Goffmana, który za normalsów uznawał ludzi pozbawionych piętna, tutaj pojęcie to rozumiane jest jako zakwalifikowanie danej osoby do grupy normalsów mimo niepełnosprawności, która lokuje ją w grupie stygmatyzowanej i mimo braku ukrywania tego oznaczającego ją piętna i etykiety kategoryzującej do grupy „innych” – nieposiadających niepełnosprawności.

¹¹ J. Strelau, *Różnice indywidualne. Historia – determinanty – zastosowania*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014, s. 385; A.S. Reber, E.S. Reber, *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 491.

- założenie, że osobowość wyłania się z interakcji pomiędzy poszczególnymi cechami i predyspozycjami a tym, jak środowisko wpływa na sposoby przejawiania się tych cech i skłonności w zachowaniu¹².

Zestawienie wyszczególnionych czterech typów z pięcioczynnikowym modelem osobowości Costy i McCrae jest zasadne, ponieważ poszczególne cechy tej teorii wyrażają tendencje poszukiwań doświadczeń życiowych. W kontekście omawianego okresu edukacji wyższej stanowią istotny czynnik warunkujący wybór określonej strategii zachowania, a także drogi realizacji założonych celów życiowych. W tabeli nr 1 znajdują się sprecyzowane typy studentów, prezentowane w pierwszej części artykułu, skrzyżowane z poszczególnymi cechami modelu osobowości wymienionych autorów.

Typologia studentów	Pięcoczynnikowy model osobowości Costy i McCrae ¹				
	Ekstrawersja	Neurotyczność	Otwartość na doświadczenie	Ugodowość	Sumienność
Ekshibicjonista	Ekshibicjonista o cechach ekstrawersji		Ekshibicjonista otwarty na doświadczenie		
Incognito widoczny		Incognito widoczny z cechami neurotycznymi		Incognito widoczny z cechami ugodowości	
Incognito niewidoczny		Incognito niewidoczny z cechami neurotycznymi		Incognito niewidoczny z cechami ugodowości	Incognito niewidoczny z cechami sumienności
Normals			Normals otwarty na doświadczenia	Normals z cechami ugodowości	Normals sumienny

Tabela nr 1. Typologia studentów niepełnosprawnych w zestawieniu z pięcioczynnikowym modelem osobowości wg Teorii Cech Osobowości.

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Strelau, 2014, s. 400–401.

Zestawienie to pozwoliło na wyodrębnienie podtypów wstępnej typologii studentów z niepełnosprawnościami, takich jak: ekshibicjonista o cechach ekstrawersji i ekshibicjonista otwarty na doświadczenie, incognito widoczny o cechach neurotycznych i incognito widoczny z cechami ugodowości, incognito niewidoczny o cechach neurotyczności, incognito niewidoczny o cechach ugodowości i incognito z cechami sumienności, a także normals otwarty na doświadczenia, normals z cechami ugodowości i normals sumienny.

¹² A.S. Reber, E.S. Reber, *Słownik psychologii...*, s. 492.

Ekshibicjonista o cechach ekstrawersji to student, który eksponując swoją niepełnosprawność, wykorzystuje ją jako element służący do nawiązywania relacji i utrzymywania swojej pozycji. Próbuje być duszą towarzystwa, bywa serdeczny, nieustannie poszukuje nowych doznań. Niepełnosprawność jest dla niego nie tylko pretekstem, ale bardzo często przepustką dającą szansę na chętnie podejmowaną aktywność społeczną. Często podejmuje działania związane z szerzeniem świadomości na temat swojego zaburzenia. Chętnie bierze udział w konferencjach o takiej tematyce, grupach dyskusyjnych, opowiada o swojej niepełnosprawności w środowisku akademickim, redaguje blogi, a także działa w organizacjach na rzecz osób niepełnosprawnych jako wolontariusz. Ekshibicjonista otwarty na doświadczenie oprócz ostentacyjnego eksponowania swojej niepełnosprawności nie skupia się wyłącznie na niej, ale potrafi również wznieść się ponad własne ograniczenia, kierując się wyższymi ideami i wartościami. Chętnie podejmuje nowe wyzwania, nawet kiedy inni uważają, że nie jest w stanie sobie z jakimś poradzić. Charakteryzuje go nieustanne działanie. Niepełnosprawność wykorzystuje, podobnie jak w poprzednim przypadku, jako przepustkę do nowych doświadczeń, dających możliwość pokazywania siebie, ale również samorozwoju.

Incognito widoczny o cechach neurotycznych to student, który nie przyznaje się do swojej niepełnosprawności, tłumi ją w sobie. Jego dysfunkcja jest jednak na tyle widoczna, że budzi pewne przypuszczenia ze strony innych osób. Pojawia się coś, co Goffman nazywa pomijaniem i zakrywaniem piętna¹³. Skrywanie czy zaprzeczanie niepełnosprawności prowadzi takiego studenta do impulsywności i wręcz agresywnego reagowania na każdy przejaw zainteresowania lub nawet troski w sytuacji trudnej. Reaguje on nadwrażliwością na każdy, nawet najmniejszy przejaw sugestii nakierowanej na ewentualne zdemaskowanie posiadanej dysfunkcji. W codziennych sytuacjach charakteryzuje go najczęściej nieśmiałość, dopiero w zetknięciu się z sytuacją publicznej konfrontacji własnej niepełnosprawności, w której ona może wyjść na jaw i zostać potwierdzona, zmienia swoje zachowanie. Zdarza się również, że incognito widoczny przejawia cechy ugodowości. Jest to ten student, który mimo ochrony informacji na temat swojej niepełnosprawności, stara się zachowywać na tyle skromnie, by nie narażać się na sytuacje konfrontacji. Charakteryzuje go ustępliwość i prostolinijność. W okolicznościach, kiedy ktoś inny z powodu niepełnosprawności jest w trudnej lub konfliktowej sytuacji, przejawia skłonność do rozczulania się.

Incognito niewidoczny o cechach neurotyczności to student „zamknięty w swojej niepełnosprawności”. Brak eksponowania swojej dysfunkcji nie oznacza, że nie skupia ona jego życiowej uwagi. Pozorny brak zainteresowania niepełnosprawnością powoduje jego zamknięcie się, załęknięcie, nieśmiałość. Sprawia, że staje się nadwrażliwy w momencie pojawiania się kwestii związanych z niepełnosprawnością. Staje się wrogi, kiedy jego skrywana dysfunkcja może być zdemaskowana. Z kolei incognito niewidoczny o cechach ugodowości przejawia duże zaufanie w stosunku do ludzi i wierzy, że mimo swojej niepełnosprawności może żyć normalnie, jeśli tylko będzie żył bez zwracania

¹³ E. Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, tłum. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

uwagi na dysfunkcję. Jego zachowania są prostolinijne, skromne i altruistyczne, a w momencie zetknięcia się z czyjąś krzywdą spowodowaną posiadaniem jakiejś dysfunkcji przejawia skłonność do rozczulania się. Incognito z cechami sumiennosci to taki student, który stawia mocno na kompetencje pomagające mu zamaskować ograniczenia wynikające z niepełnosprawności. Stara się być uporządkowany i obowiązkowy, by odwrócić uwagę od zachowań zdradzających jego dysfunkcję. Mocno koncentruje się na tym, aby wszystko na pozór wyglądało tak, jak w przypadku osób pełnosprawnych, dlatego musi być zdyscyplinowany i rozważny. To zaś gwarantuje mu poczucie, że jego niepełnosprawność nie jest aż tak znacząca, w kontekście innych posiadanych walorów.

Normals otwarty na doświadczenia to człowiek, którego charakteryzuje dobrze rozwinięta wyobraźnia. Stara się nie zważać zanadto na swoją niepełnosprawność, ale będąc jej świadomym, potrafi cieszyć się życiem i brać z niego wszystko, co można. Nie traci czasu na zadręczanie się i użalanie nad sobą, a raczej bierze życie w swoje ręce i cały czas działa. Jest idealistą, który wierzy, że życie zależy od tego, jak je zaprojektuje. W relacjach z innymi próbuje postępować z wyczuciem i delikatnością. W życiu najważniejsze dla niego to postępować zgodnie z wartościami. Normals z cechami ugodowości z kolei wykazuje duże zaufanie w stosunku do ludzi. Dzięki doświadczeniu własnej niepełnosprawności częściej niż w przypadku innych dostrzec możemy u niego przejawy podejmowania działań na rzecz osób niepełnosprawnych o charakterze wolontaryjnym (np. w jakiejś instytucji) czy poprzez organizowanie różnego rodzaju akcji charytatywnych. Często student taki podejmuje edukację na takich kierunkach, które przyczynią się do zdobycia szerszej wiedzy, kwalifikacji i kompetencji pozwalających mu pomagać innym, słabszym, stygmatyzowanym, którzy znaleźli się w gorszej pozycji i nie są na tyle zapobiegliwi, aby sobie radzić w trudnych sytuacjach. Kiedy istnieje możliwość pomocy komuś poprzez własny przykład, nie ma problemów, aby się dzielić własnym przykładem. Natomiast normals sumienny to taki typ studenta, który swoim przykładem udowadnia wszystkim, że niepełnosprawność nie jest czymś, co musi zdeterminować jego życie i przeszkodzić mu w osiągnięciu celów i funkcjonowaniu jak każdy inny człowiek. Stara się, aby wszystko w jego codzienności było uporządkowane, co jest dla niego gwarancją osiągnięcia zamierzonych celów. W związku z tym charakteryzuje go duża samodyscyplina, a także rozważa w podejmowaniu zarówno decyzji, jak i działań w codziennym życiu. W relacjach indywidualnych i grupowych stara się nie narzucać swojej osoby, a przede wszystkim dba, aby jego niepełnosprawność nie była powodem dyskomfortu osób wchodzących z nim w interakcje. Jego celem jest przede wszystkim skupienie uwagi na swoich możliwościach do momentu aż jego niepełnosprawność przestanie mieć znaczenie dla otoczenia i zostanie zniwelowane jej odczuwanie przez innych.

PODSUMOWANIE

Zestawienie typologii studentów niepełnosprawnych z Wielką Piątką cech osobowości pozwoliło na ukazanie gamy zachowań studentów z niepełnosprawnościami. Przedstawiona typologia stanowi początek poszukiwań koncepcji charakteryzującej

funkcjonowanie studentów w przestrzeni akademickiej. Ukazuje zarazem złożoność i problemowość omawianej grupy studentów na progu dorosłego życia.

Każdy człowiek ma potrzebę życia w określonych, bezpiecznych strukturach, niezależnie od tego, czy jest osobą pełno- czy niepełnosprawną, bez względu na to, z jakiego środowiska pochodzi¹⁴. Kształcenie na poziomie wyższym obejmuje ludzi, którzy reprezentują określony poziom kultury, a tym samym można spodziewać się od nich relacji równości, partnerstwa, poszanowania drugiego człowieka, a nawet empatii i zrozumienia. Współtworzenie siebie przez osoby niepełnosprawne ma być zatem szansą do życia w poczuciu bezpieczeństwa zarówno na tym etapie, jak również po jego zakończeniu, kiedy możliwe jest pożytkowanie pewnego kapitału, nabywanego w trakcie studiów, w postaci wykształcenia, kwalifikacji, kompetencji, światopoglądu, praktyki, nawiązanych w trakcie studiów relacji zarówno koleżeńskich, jak i przyjaźni, a nawet miłości. Dążymy do stworzenia najlepszych okoliczności rozwoju zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym, a tym samym – najlepszych warunków bytowych zarówno dla siebie samych, jak i naszych bliskich. To zwykle związane jest z odczuwaniem różnych stanów emocji, tj.: radości, zadowolenia, szczęścia, spełnienia¹⁵. Studia mają pomóc w osiągnięciu właściwej każdemu człowiekowi jakości życia. Wiele przykładów świadczy o tym, że określone działania, odpowiednie podejście, właściwe zachowania mogą przyczynić się do tego, by stało się to rzeczywistością. Zwiększenie świadomości otoczenia (wykładowców, innych studentów, pracowników administracji) może być tym zewnętrznym czynnikiem warunkującym nie tylko jakość życia danej osoby w przestrzeni akademickiej, ale również przenosić się na późniejsze, dorosłe życie młodego człowieka. Bycie traktowanym normalnie służy wzmocnieniu poczucia własnej wartości i większa pragnienie wchodzenia w relacje z innymi ludźmi. Sprecyzowane cechy osobowości mogą wyznaczać kierunek w przyjmowaniu określonego zachowania, ale nie przesądzać jednoznacznie o przyjęciu danego typu studenta. Właściwe warunki zewnętrzne, odpowiednia atmosfera, pozytywne nastawienie pozostałych członków interakcji mogą niwelować niekorzystne uwarunkowania intrapersonalne, lokując danego studenta w innym niż – można byłoby zakładać na podstawie wyłącznie jego cech osobowości – typie. W okolicznościach niespełnienia tych warunków powstaje problem rozbieżności oczekiwań studentów niepełnosprawnych (mających określoną wizję studiowania ulokowaną w koncepcji wspólnotowości) z oczekiwaniami otoczenia (wykładowców, studentów pełnosprawnych) ulokowanymi w koncepcji pedagogiki długu¹⁶.

¹⁴ D. Prysak, *Codziennosc osoby z glęboką niepełnosprawnością intelektualną w domu pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 64.

¹⁵ D. Prysak, *Codziennosc osoby z glęboką niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 41.

¹⁶ Z. Gajdzica, *Student z niepełnosprawnością w przestrzeni szkoły wyższej – pomiędzy pedagogiką długu a pedagogiką wspólnotowości*, „Rocznik Lubuski” 2015, t. 41, cz. 2, s. 226.

BIBLIOGRAFIA

- Ericson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, tłum. P. Hejmej, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 1997.
- Ericson E.H., *Identity and the life cycle*, W.W. Norton & Company, New York–London 1994.
- Gajdzica Z., *Student z niepełnosprawnością w przestrzeni szkoły wyższej – pomiędzy pedagogiką długu a pedagogiką wspólnotowości*, „Rocznik Lubuski” 2015, t. 41, cz. 2.
- Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, tłum. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Gruba E., *Wczesna dorosłość*, w: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Havinhurst R.J., *Developmental tasks and Education*, Longman I Green, New York 1981.
- Kofta M., Doliński D., *Poznawcze podejście do osobowości*, w: J. Strelau (red.), *Psychologia – podręcznik akademicki*, t. 2, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Levinson D., *A conception of adult development*, „American Psychologist” 1986, vol. 41(1), s. 3–13.
- Pryszak D., *Codziennosc osoby z głęboką niepełnosprawnością intelektualną w domu pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.
- Pryszak D., *Zredukowana dorosłość osób głębiej niepełnosprawnych intelektualnie*, „Wychowanie na co Dzień” 2015, nr 4(253).
- Reber A.S., Reber E.S., *Słownik psychologii*, red. I. Kurcz, K. Skarżyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Strelau J., *Różnice indywidualne. Historia – determinanty – zastosowania*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014.
- Suchodolska J., *Poczucie jakości życia młodych dorosłych na przykładzie studenckiej społeczności akademickiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
- Śpiewak S., *Przez poznawczą dziurkę od klucza. O badaniu funkcjonowania umysłu w sytuacjach społecznych*, w: M. Kossowska, M. Śmieja, S. Śpiewak (red.), *Spoleczne ścieżki poznania*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

Magdalena Bełza-Gajdzica: Student Niepełnosprawny – różne oblicza zachowań na marginesie Teorii Wielkiej Piątki Cech Osobowości

Streszczenie: W artykule została podjęta problematyka funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami na poziomie kształcenia wyższego. Okres studiów związany jest najczęściej ze zmianą dotychczasowego przebiegu życia. Zmiany obejmują różne obszary i powodują wchodzenie w nowe role. Ten ważny etap jest szansą na usamodzielnienie, określenie swojej pozycji w grupie, ukształtowanie swojego „wczesnodorosłego światopoglądu”¹⁷.

Celem tekstu jest ukazanie typologii studentów niepełnosprawnych na podstawie analizy ich zachowań, jakie przejawiają, będąc członkami społeczności akademickiej. Źródeł tych zachowań można dopatrywać się zarówno w różnych czynnikach interpersonal-

¹⁷ Biorąc pod uwagę fakt podejmowania edukacji wyższej po ukończeniu szkoły średniej.

nych, jak i intrapersonalnych, wynikających z charakteru danej osoby. Zaprezentowana autorska typologia została również ukazana w odniesieniu do Teorii Cech Osobowości Costy i McCrae. Pozwoliło to na rozszerzenie powyższej typologii o określone podtypy.

Słowa kluczowe: edukacja wyższa, student niepełnosprawny, Teoria Cech Osobowości Costy i McCrae

Title: A Disabled Student – different faces of behaviour at the margin of the Big Five Personality Traits Theory

Summary: The study concerns the functioning of disabled learners at the level of higher education. The period of university studies is usually associated with the change of the life routine practised so far. The changes comprise various fields and bring about the adjustment to new roles. This stage is a chance for becoming independent, for specifying one's position in the group, for shaping one's own "young adult world view"¹⁸.

The article is aimed at presenting the typology of disabled students based on an analysis of the behaviour which they show as members of the academic community. The sources of these behaviour patterns can be sought in various interpersonal and intrapersonal factors resulting from the individual's character. The presented authorial typology has been presented also in reference to the Personality Traits Theory formulated by Costa and McCrea. This has allowed for broadening this typology with some particular subtypes.

Keywords: higher education, disabled learner, Costa and McCrea's Personality Traits Theory

Ekstrawersja – towarzyskość, serdeczność, asertywność, aktywność, poszukiwanie doznań, emocjonalność pozytywna. Neurotyczność – lęk, agresywna wrogość, depresja, impulsywność, nadwrażliwość, nieśmiałość. Otwartość na doświadczenie – wyobrażenia, estetyka, uczucia, działanie, idee, wartości. Ugodowość – zaufanie, prostolinijność, altruizm, uступliwość, skromność, skłonność do rozczulania się. Sumiennosc – kompetencje, skłonność do porządku, obowiązkowość, dążenie do osiągnięć, samodyscyplina, rozważa, zob. J. Strelau, *Różnice indywidualne...*, s. 400.

¹⁸ Taking into account the person's undertaking higher education after graduating from secondary school.